

KİTAP İNCELEME / BOOK REVIEW

SİYASET PSİKOLOJİSİNDE DURUMCU VE EĞİLİMCİ YAKLAŞIMLAR

David Patrick Houghton, **Siyaset Psikolojisi: Durumlar, Bireyler, Olaylar**, Çev. Hüsamettin İnanç ve Duygu Şekeroğlu, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015.

Doç. Dr. Bülent Evre
Lefke Avrupa Üniversitesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
bevre@eul.edu.tr

Esas itibarıyla siyasal davranışı psikolojik açılarından inceleyen siyaset psikolojisi, gerek ele aldığı konular gerekse teorik yaklaşımlar bakımından geniş bir çeşitliliği kapsamaktadır. Göreli olarak yeni bir akademik çalışma alanı olan siyaset psikolojisi alanında, Türkçe literatürde derli toplu bir çalışmaya rastlamak oldukça güçtür. David Patrick Houghton'un *Siyaset Psikolojisi: Durumlar, Bireyler, Olaylar* başlıklı kitabının, Hüsamettin İnanç ve Duygu Şekeroğlu'nun emek yoğun ve titiz çevirileriyle Türkçe'ye kazandırılması, bu çerçevede kaynak bir yapıt özelliği taşımaktadır. Daha çok bir ders kitabı olarak tasarlanan bu çalışma, literatürdeki çeşitliliği kapsamlı bir biçimde okuyuculara tanıtmayı amaçlamaktadır.

Onu, benzerlerinden ayıran önemli bir özelliği, siyaset psikolojisi alanında yaygın olarak çalışılan oy verme davranışı, milliyetçilik, etnik çatışma, soykırım, ırkçılık, siyasi tahammülsüzlük, terörizm ve uluslararası ilişkiler gibi konuların psikolojisine ilişkin farklı yaklaşımlara yer vermesinin yanında, bütün bu yaklaşımları, özellikle durumculuk ve eğilimcilik meta yaklaşımları üzerinden değerlendirmesidir. Ancak burada vurgulanması gereken diğer bir özellik de yazarın, birbirinin karşıtı olan durumculuk ile eğilimcilik arasında açıkça bir tercih yapmadan, her iki pozisyonun bir araya gelebileceğini de göstermeye çalışması ve tercihi bütünüyle okuyucuya bırakmış olmasıdır.

Kitap genel olarak üç ana kısma ayrılmaktadır: Birinci kısım, bireylerin içsel özelliklerinden çok dışsal uyarıcıların etkili olduğu varsayımına dayanan durumculukla; ikincisi, bireylere ve bireysel özelliklere öncelik veren eğilimcilikle ve üçüncüsü de siyaset psikolojisi literatürüne ait çalışma alanlarıyla ilgili bölümlerden oluşmaktadır.

Birinci kısımda, ağırlıklı olarak Skinner'in davranışçılık ekolü, Milgram'ın itaat, Zimbardo'nun "kötü fiçi" ve Janis'in grup düşüncesi teorileri ele alınmaktadır. Bu kapsamda özellikle 1950'li ve 1960'lı yıllarda sosyal bilimlerin birçok alanını olduğu gibi, siyaset psikolojisini de etkileyen davranışçılık ekolü ve bu ekolün kurucularından özellikle Skinner'in görüşleri üzerinde durulmaktadır. Bununla

bağlantılı olarak otorite-itaat ilişkisi üzerinde deneyler yapan Milgram'ın hiyerarşik yapılar içerisindeki insanların meşru olarak gördükleri otoriteye nasıl itaat ettiklerine ilişkin bulgulara yer verilmektedir. Keza, Zimbardo'nun Hapisanedeki farklı rollerin davranış üzerindeki etkileri hakkında yürüttüğü Stanford Deneyi ile 2004 yılında Irak'taki Amerikalı askerler tarafından Ebu Gureyp hapisanesindeki mahkumlara yapılan işkenceler arasındaki benzerlikler ve farklılıklara değinilmektedir. Son olarak da grup içerisinde verilen kararların, grup patolojileri veya bilgi işleme süreçlerinin karmaşıklığı gibi süreçler tarafından nasıl etkilendiği, özellikle Janis'in yaklaşımından hareketle, 1961 Domuzlar Körfezi fiyaskosu ile 1965 Viyetnam'ı "Amerikanlaştırma" kararı örnekleriyle ve bu çizgiyi takip eden Stern ve Sundelius'un "yeni grup sendromu" kuramıyla açıklanmaktadır.

Eğilimci perspektiflerden oluşan ikinci kısım, siyaset psikolojisinde geleneksel olarak kullanılagelen psikobiyografi yöntemi, kişilik ve inançlar, bilişsel süreçler, duyguların siyasetteki rolü ve nörobilim konularına ayrılmaktadır. Psikobiyografik çalışmalar kapsamında esas itibarıyla Freud'un psikanalitik yaklaşımından etkilenen ve gerek Woodrow Wilson ve Lyndon Johnson gibi liderler üzerine yapılan gerekse karşılaştırmalı olarak yürütülen çalışmalara yer verilirken, psikobiyografik yöntemle ilişkin temel sorunlar da tartışılmaktadır.

Kişilik ve inançların ele alındığı diğer bölümde, özellikle Winter'in güdülere, bilişsel süreçleri ve inançları içerdiğini ve sosyo-politik koşulları yansıttığını varsaydığı kişilik temelli başkan analizleri, Hermann'ın kırkbeş siyasi lideri incelediği yedi boyutlu kişilik analizi, Hermann ve Preston'un politika oluşturma konusundaki liderler sınıflandırması (yönlendiriciler, yetki verenler, yargıçlar ve yöneticiler) ve Preston'un zihinsel karmaşıklık ile dış politika arasında kurduğu ilişki çerçevesinde yaptığı liderler sınıflandırması (rotacılar, gözlemciler, nöbetçiler, ve başına buyruklar) üzerinde durulurken, kişiliğin bir uzantısı olarak görülen inanç sistemleri konusuna da ayrıca yer verilmektedir. Bu bağlamda inançların siyasette ve uluslararası ilişkilerde oynadığı rolü vurgulayan, Holsti'nin inançlar ile ulusal imajlar arasında ilişki kurduğu çalışma ve Leites'in geliştirdiği ve George, Walker, Schafer, Crichlow ve Dyson gibi araştırmacıların kullandıkları "operasyonel kod" yöntemi ele alınmaktadır.

Bilişsel süreçlerin incelendiği bölümde de özellikle bilişsel tutarlılık, atıf ve şema kuramları ile analog (benzeşimsel) akıl yürütme konusuna ağırlık verilirken, bunlar arasındaki bağlantılar da ihmal edilmemektedir. 1950'li ve 1960'lı yıllarda yaygınlık kazanan bilişsel tutarlılık kuramı, Festinger'in "bilişsel uyumsuzluk durumu" ile Heider'in "bilişsel denge kuramı"ndan hareketle, partileriyle güçlü bir biçimde özdeşleşen seçmenlerin, partileri ile partilerinin savunduğu, ama kendilerinin desteklemediği konular arasındaki uyumsuzluk örneği üzerinden açıklanırken, söz konusu kurama yönelik artan tatminsizliğin, atıf kuramı ve şema kuramıyla giderilmeye çalışıldığının altı çizilmektedir.

İnsanların davranışları arasındaki farklılıkları, atfettiğimiz özelliklerle açıklayan atıf kuramı; *kökten atıf hatasıyla*, Soğuk Savaş dönemi kuşatma politikası örneğiyle, karar verme ve anlamlandırma süreçlerinde rol oynayan *temsil kısa yoluyla*, Saddam Hüseyin-Hitler benzerliğiyle ve *bulunabilirlik kısa yoluyla*, ABD dış politika yapımcılarının zihninde canlılığını koruyan II. Dünya Savaşı ve Vietnam hatıraları üzerinden betimlenmektedir.

Zihnimizde belirli bilgi yapıları olduğu ve siyasal aktörlerin içinde buldukları durumlara ilişkin yetersiz bilgilerle ve yüzeysel benzerlikleri zihinsel şemalara uydurarak yanlış karar verdiklerini varsayan şema kuramı; Truman'ın akıl hocası Pendergast'a benzettiği Stalin'den etkilenmesi örneğiyle, Popkin'in partiyle özdeşleşenlerin tanımadıkları adaylara nasıl oy verdikleriyle ilgili çalışmasıyla ve uluslararası politikada başvurulan tarihi senaryolarla açıklanmaktadır.

Benzetme yaparak çıkarımda bulunduğumuzu varsayan analog akıl yürütme konusunda, benzerliklerin uluslararası ilişkilerde nasıl rol oynadığını ilk ele alan Jervis'in *Uluslararası Politikada Algılama ve Yanlış Algılama* adlı yapıtı, Khong'un ABD'nin Vietnam müdahalesinde benzetmelerin Johnson yönetiminde nasıl etkili olduğunu incelediği *Savaş Benzetmeleri* adlı çalışmasına yer verilirken, İran Rehine Krizi'nde de gerek Carter yönetimi gerekse İranlı radikallerin kararlarında analog akıl yürütme yönteminin rol oynadığına işaret edilmektedir. Yazar analog akıl yürütme biçiminde sadece olay temelli benzerliklerin değil, aynı zamanda kural temelli benzerliklerin de karar vericiler üzerinde etkili olduğunu vurgular.

“Duygulanım ve Duygu” başlıklı bölüme gelince, duyguların siyasette nasıl rol oynadığı üzerinde durulmakta ve bu bağlamda duyguların siyaset psikolojisi açısından rasyonalitesi tartışılmakta, duyguların motive edici özelliği vurgulanmakta ve “duygusal zeka kuramı” ile “gerekçeli akıl yürütme kuramına” yer verildikten sonra, bazı duyguların siyasette yıkıcı etki yaratabileceğine de işaret edilmekte ve duyguların ölçümüne ilişkin zorluklara değinilmektedir.

“Nörobilim” başlıklı izleyen bölümde ise, siyaset psikologları ile nörobilim uzmanlarının birlikte gerçekleştirdikleri disiplinler arası çalışmalara yer verilmektedir. Gerek Kaplan, Freedman ve Iacoboni'nin gerekse Westen ve meslektaşlarının ABD başkanlık seçimlerinde seçmenlerin siyasi aktörlere yönelik tepkileri, fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI) vasıtasıyla nasıl ölçtükleri üzerinde durulmaktadır. İnsan beyninin temellerine de değinilen bu bölümde, fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI) ile elektroensefalografi-beyin akım yazımı'nın (EEG) siyaset psikolojisi açısından potansiyelleri üzerinde durulmaktadır.

III. Kısım ise durumcu ve eğilimci yaklaşımları bir araya getirerek, siyaset psikolojisinde doğrudan çalışılan ampirik konu başlıklarına ayrılmaktadır. Oy verme davranışı, milliyetçilik, etnik çatışma ve soykırım, ırkçılık ve siyasi hoşgörüsüzlük, terörizm, ve uluslararası ilişkiler konuları üzerine siyaset psikolojisi literatüründe yapılan öncü çalışmalara yer verilmektedir.

Durumcu ve eğilimci yaklaşımlarla ele alınan oy verme davranışıyla ilgili bölümde, öncelikle oy vermeyi sosyo-ekonomik, dinsel, yerleşim yeri gibi faktörlere dayandıran ve esasen toplumsal çevrenin bir işlevi olarak değerlendiren Lazarsfeld ve Berelson'un *Siyasi Eğilimin İçeriği* adlı çalışmalarında geliştirdikleri ve durumculuğa denk düşen erken dönem oy verme modeli üzerinde durulmakta ve bunu Campbell ve meslektaşlarının eğilimciliğe karşılık gelen parti özdeşliğine dayalı oy verme modeli izlemektedir; son yıllarda partiye duyulan sadakatin zayıflamasıyla birlikte ortaya çıkan duruma göre oy verme davranışının yeniden yaygınlık kazandığının altı çizilerek, gerek Nie, Verba ve Petrocik gerekse Key gibi araştırmacıların bu alandaki bulgularına yer verilmektedir.

“Milliyetçilik, etnik çatışma ve soykırım psikolojisi”ne ayrılan bölümde milliyetçilik ve etnik çatışmaların açıklanmasında başvurulabilecek beş ayrı yaklaşım sunulmaktadır. Bunlar; gerçekçi grup çatışması kuramı, sosyal kimlik kuramı, sosyal baskınlık kuramı, psikanalitik yaklaşım ve biyo-politik yaklaşımdır. Soykırım konusunda ise Monroe'nun çok boyutlu açıklaması üzerinde durularak, soykırımın ortaya çıkmasında etkili olan etnik bölünme, durumsal faktörler (ekonomik kriz, savaş, istikrarsızlık vs.), zihinsel biz/onlar ayrımı gibi faktörlerin altı çizilmektedir.

“İrkçilik ve siyasi tahammülsüzlük psikolojisi” başlıklı bölümde de öncelikle ırkçılığın açıklanması bağlamında otoriter kişilik kuramı, sosyal baskınlık kuramı, şema kuramı ve duygusal yaklaşımlar eğilimcilikle ilişkilendirilirken, gerçekçi çatışma kuramı ve sosyal kimlik kuramı durumcu yaklaşım altında ele alınmaktadır. Ayrıca hoşgörü ve tahammülsüzlük konularının yer aldığı bu bölümde, hoşgörüyü; Stouffer'in katılık ve otoriterlikle veya Sullivan ve arkadaşlarının özgüven eksikliği ve dogmatizm gibi kişisel özelliklerle açıkladıkları çalışmalara ve bu çizgiyi izleyen Marcus, Sullivan ve arkadaşlarının bulgularına gönderme yapılmaktadır.

Terörizmin psikolojisine ilişkin bölümde genel olarak siyasal şiddetin ve özelde terörizmin açıklanması konusunda eğilimcilikle uyumlu olarak engellenme-saldırganlık kuramı, narsizm-saldırganlık kuramı ve psikanalitik yaklaşımlar ele alınırken, terörizmin oluşumundaki durumsal faktörlere vurgu yapan Bjorgo'nun terörizme ilişkin durumsal faktör açıklamaları ve Horgan'ın süreç modeli ile hem eğilimsel hem de durumsal faktörlerin birlikteliğini öne çıkaran Moghadam'ın analizi de ihmal edilmemektedir.

Uluslararası ilişkilerin psikolojisine ayrılan son bölümde neorealizm, dünya sistemleri kuramı, sosyal inşacılık ve bağımlılık kuramı durumcu perspektiften kavranarak, dış politika ve uluslararası politikada rol oynadığı ileri sürülen yanlış algılamalar üzerinde durulurken; ayrıca nükleer silahların yaygınlaşma, risk alma ve caydırıcılık psikolojisi, empati ve atıf hatası üzerine yapılan son çalışmaların bulguları da özetlenmektedir.

Yazar son olarak kitaba bir özet bölümü ekleyerek, kitap boyunca izlediği durumculuk-eğilimcilik meta yaklaşımına ilişkin kendi kişisel görüşünü okuyucuyla paylaşmaktadır. Bu çerçevede durumculuğa karşı eğilimciliğe ya da tam tersi arasında doğrudan birine öncelik vermek yerine, yazar, her iki yaklaşımın da konuya göre açıklayıcı kapasitesi olduğunu düşünmektedir. Buna göre durumcu yaklaşım daha çok kitle davranışının açıklanmasında, eğilimcilik ise elit davranışlarının analizinde daha uygun olabilmektedir.

Öte yandan kitapta büyük olmasa da bazı bölümlerde birtakım eksikliklerin ve muğlaklıkların olduğunu kaydetmek gerekir. Öncelikle “Kişilik ve İnançlar” başlıklı 8. Bölümde liderlerin kişilik analizleri ve inanç sistemleri üzerinde durulurken, siyaset psikolojisinde kişiliğin boyutlarını ölçmek için yaygın bir biçimde kullanılan Büyük Beşli Kişilik Kuramı veya MBTI ve liderleri harekete geçirdiği varsayılan motif kuramları ihmal edilmiştir.

Keza “Biliş” başlıklı 9. Bölümde de ağırlıklı olarak bilişsel tutarlılık kuramı, atıf kuramı, şema kuramı ve analog akıl yürütme konuları ele alınırken, bilişsel açıdan liderler üzerine yapılan ne bilişsel karmaşıklık ne de bilişsel bütünleyicilik konularına gönderme yapılmaktadır. Ayrıca atıf kuramıyla ilişkili olarak ele alınan ve basitçe başka insanlara içinde buldukları durumu göz ardı ederek özsel nedenler

afetmemizi ifade eden “kökten atıf hatası” kavramı, net bir biçimde tanımlanmak yerine, okuyucunun kafasını karıştıracak nitelikte muğlak bırakılmıştır.

“Duygulanım ve Duygu” başlıklı 10. Bölümde de duygulara ilişkin kuramsal tartışmalara girilmesine karşın, siyasetteki rolüne ilişkin yapılan deneysel çalışmaların bulguları göz ardı edilmiş ve bu konuda yapılan açıklamalar yetersiz kalmıştır. Örneğin, duyguların oy verme davranışı üzerindeki etkilerine ilişkin hiçbir çalışmaya ne bu bölümde ne de doğrudan oy verme davranışının incelendiği 12. Bölümde yer verilmiştir. Oysa Marcus ve MacKuen, Marcus ve arkadaşları, veya Redlawsk, Civettini ve Lau’nun bu konudaki çalışmaları ihmal edilmeyecek kadar kayda değerdir.

Son olarak, “Uluslararası ilişkilerin Psikolojisi” başlıklı 16. Bölümde uluslararası ilişkilerin birçok yönü ve bu alandaki son çalışmalar üzerinde durulmasına karşın, devletlerin birbirlerini nasıl algıladıklarına ilişkin uluslararası ilişkilerde kullanılan imaj teorisine veya çatışmaların çözümü ve stratejilerine ilişkin hiçbir konuya temas edilmemesi, ciddi bir eksiklik olarak dikkat çekmektedir.

Ancak yukarıda değinilen eksiklikler ve muğlaklıklarla birlikte, kitabın siyaset psikolojisine ilişkin ana konuları kapsamlı ve sistemli bir biçimde ele aldığı ve bu konudaki değerini koruduğu rahatlıkla söylenebilir. Söz konusu kitabın sadece siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler veya psikoloji disiplinlerinden gelenlerin değil, konuların çeşitliliği ve yalın anlatımıyla geniş bir okuyucu kitlesinin ilgisini çekecek nitelikte olduğunu da kaydetmek gerekir.

Doç. Dr. Bülent Evre Lefke Avrupa Üniversitesinde Öğretim Üyesi ve Kamu Yönetimi Bölüm Başkanı olarak görev yapmaktadır. Ulusal ve uluslararası akademik dergilerde çeşitli makaleleri yayımlanan Bülent Evre’nin Postmodern Paradoks ve Siyaset başlıklı ve Kıbrıs Türk Milliyetçiliği: Oluşumu ve Gelişimi adlı iki kitabı, ve bunun yanı sıra, çeşitli derleme kitaplarda siyaset alanında yayımlanan kitap bölümleri bulunmaktadır.

Assoc. Prof. Bülent Evre is serving as an instructor and head of Public Administration Department in European University of Lefke. Besides his several articles published both in national and international journals, he wrote several book chapters in the field of politics and published two books entitled Postmodern Paradox and Politics, and Turkish Cypriot Nationalism: Its Genesis and Development.

